

Szerkeszti: Voigt Vilmos
 ELTE BTK Folklore Tanszék
 Budapest V., Pesti Barnabás utca 1.
 H-1364 pf. 107.
 ISSN 0209-9055

* = in Hungarian

1. VOIGT, VILMOS: Aspects of the Examination of Acculturation in Hungarian Folk Culture*
2. BENEŠ, BOHUSLAV: Semiotic Aspects of Recent Czechoslovakian Folklorism*
3. JEGGLE, UTZ: Folklorism and History*
4. VITÁNYI, IVÁN: Closing Remarks at the Conference on Folklorism*
5. VOIGT, VILMOS: Research Problems of Folklorism Study in Hungary. A Survey with a Proposal*
6. LENGYEL, JÁNOS: Zu den Sujetübereinstimmungen der ungarischen und der russischen Volksballaden*
7. MÉSZÁROS, ISTVÁN: Zum geschichtlichen Hintergrund der Heischgänge am Gregorstag*
8. DÖMÖTÖR, TEKLA: Ágnes Kovács's Anniversary (with a bibliography)*
9. JUNG, KÁROLY: Die Totenkronen der Unverheirateten*
10. TÜSKÉS, GÁBOR: Steinerne Weg- und Friedhofskruzifixe in der Gegend von Abaliget-Orfű*
11. MUENSTERBERGER, WERNER: In Search of Human Origins: Géza Róheim's Legacy
12. SCHMIDT, ÉVA: Ülilap — A Mansi Lullaby for Dog (in Russian)
13. KATONA, IMRE: Dammarbeiter im Po- und Theißthal
14. MANGA, JÁNOS: Das Treiben mit dem grünen Zweig zu Palmsonntag im ungarischen und slowakischen Sprachraum
15. MARTIN, GYÖRGY: Die Kennzeichen und Entwicklung des neuen ungarischen Tanzstiles
16. KUMER, ZMAGA: Reflection of Social History in Slovenian Popular Ballads*
17. BRONZINI, GIOVANNI B.: Kultur und Gesellschaft in den italienischen epischen Liedern*
18. VOIGT, VILMOS: The Questions of Folklore in Ancient World*
19. TÁRKÁNY SZÜCS, ERNŐ: Collecting Legal Folk Customs in Hungary
20. VAJKAI, ZSÓFIA: Ancient Agriculture and its Implements in Peru
21. TÁRKÁNY SZÜCS, ERNŐ: The System of Sanctions of Popular Legal Customs*
22. NAGY, DEZSŐ: Strike Songs and Rhymes*
23. VOIGT, VILMOS: Ninety Years of the Hungarian Ethnographical Society*
24. HONKO, LAURI: Methods in Folk Narrative Research — Their Status and Future*
25. DÖMÖTÖR, TEKLA: Gyula Ortutay an International Folklorist — Report on a Commemorative Session*
26. KATONA, IMRE: Folk Poetry Studies by Gyula Ortutay*
27. VOIGT, VILMOS: Regularities of Oral Tradition as Seen by Gyula Ortutay*
28. VOIGT, VILMOS: Völuspá*
29. BANÓ, ISTVÁN: Trois éléments de style de conte populaire hongroise*
30. TÁTRAI, ZSUZSANNA: Grown-up Girls in the Peasant Family's Work Division*
31. KULIŠIĆ, ŠPIRO: Handbuch der serbischen Urreligion und Mythologie*
32. VERES, PÉTER: Hungarian Prehistory from an Ethnographic Perspective*

64.

VARGYAS LAJOS

Nomádkori hagyományok vagy udvari-lovagi toposzok? A Szent László hagyomány vitájához

BUDAPEST
 1983

Zsuzsa Széman

WEDDINGS AT FELSŐTÁRKÁNY: THEIR SOCIAL FUNCTIONS
AND ROLE IN MAINTAINING CULTURAL TRADITIONS

(Abstract)

Felsőtárkány is a village in Northern Hungary. The author examined in a larger study the present day changes taking place in choices of spouse and in family life; in the course of this investigation she also analysed the modifications of the wedding celebrations. This section of her study is presented here. The paper compares the sequence of events of the wedding in the 1940's and 50's (on the basis of an earlier paper by Ferenc BAKÓ) and at present. These days there are traditional wedding celebrations with church marriage but there are also more modern ceremonies conducted at the registrar's office only. Exogamy also contributes to the increase in the number of the latter. Beside the simplification of the wedding ritual one can observe the appearance of new, modern elements as well. In spite of these changes the functions of the wedding celebration have not weakened, these are: amusement, formation and keeping up of integrative, mutual interpersonal relations, expression of social structures and ensurance of communication between participants.

Vargyas Lajos

Nomádkori hagyományok vagy udvari-lovagi toposzok?

A Szent László-hagyomány vitájához

A fenti címmel írt vitacikket VIZKELETY András az ItK-ba,¹ a Szent László-ábrázolások eredetkérdésében LÁSZLÓ Gyula és a magam elképzelése ellen. A kérdés magyar művelődéstörténeti jelentősége miatt foglalkoznom kell állításaival, mert nem közömbös, hogy amikor egyre több eredmény mutatkozik keleti hagyományaink kimutatásában honfoglalás előtti időkből, sikerül-e ezeknek jelentős részéről kimutatni, hogy nem Keletről honfoglalás előtt, hanem Nyugatról későbbi időben kerültek a magyarság hagyományába. Szükségesnek látom tehát álláspontomat újabb érvekkel és VIZKELETY érveinek cáfolatával újra kifejezni.

VIZKELETY széles körű germanisztikai áttekintéséből mindenekelőtt ki kell zárni azokat, amelyek csak látszólag mutatnak egyezést a magyar ábrázolásokkal és a keleti képekben—szövegekben talált párhuzamokkal. Nem azonos a lóról leszálló vitézek birkózásával az olyan „két fokozatú harc”, amelyet először lóhátról vívnak lándzsával, azután lóról leszállva *karddal* folytatnak. Amikor tehát a második fokozatban *nem birkóznak*. Márpedig az a keleti adatokban világosan, a magyar legendában pedig elmosódva (valószínűleg szándékosan elforgatva) benne van, hogy a birkózás *szükségszerű*, mert a hőseket nem fogja a fegyver. Ha tehát lóról leszállva tovább is karddal küzdenek, akkor vagy más eredetű ez a kettős fokozatú küzdelem, vagy már *elhomályosult* benne az eredeti értelem. Ami viszont a László-ábrázolásokban még *eredeti formában* van meg. Az elhomályosult ábrázolásokból nem alakulhatott *vissza* ez a jelenet, amit sok változatban egyezően birkózásnak festettek meg.

Más lapra tartozik a két Roland-énekbeli birkózásábrázolás, amiről később lesz szó. Itt csak annyit, hogy ha az öt kép közül ez a két birkózás volna az európai hagyomány eredeti állapotának maradványa, amire joggal gondolhatnánk, akkor is már itt is megindult az elhomályosulás, még inkább folytatódott volna az összes többi képben, amit VIZKELETY tárgyal. Ez is azt mutatná, mennyire el volt már homályosulva az eredeti értelem a középkori nyugati ábrázolásokban.

Még inkább ki kell hagynunk az érvelésből a jó és gonosz közti birkózásjeleneteket, ahol nincs előtte fegyveres harc, s még inkább Jákobbirkózását az angyallal. A birkózás

¹ VIZKELETY András 1981.

olyan ősi, közös emberi motívum, hogy az minden további nélkül előfordulhat minden archaikus irodalomban anélkül, hogy bármi köze is volna a tárgyalt jelenetsorhoz. A szóban forgó mondában ugyanis egy logikus jelenetsor szerepel: két *lovas hős* harcol fegyverrel, majd mikor nem fogja őket a fegyver, leszállnak a lóról és birkózva döntik el a párharcot. Minden más birkózás teljesen független ettől, és nem bizonyít semmit.

Tehát nem bizonyítanak a BODETől² idézett birkózásábrázolások sem. A könyvet ugyan nem tudtam elérni, de minthogy VIZKELETY nem a hősök „kétfázisos” küzdelmé-nél idézi, biztosra veszem, hogy nem is azt ábrázolják, hanem, mint írja, csatát eldöntő birkózást, amikor a seregek helyett megegyezéssel két kiszemelt hős birkózása dönti el a harcot. Ez nem a László-legenda és keleti megfelelőinek jelene, hanem pl. Botond és a görög óriás párviadala Bizánc falai előtt.

Nem tartozik a Szent László-legendához az ún. „leányszerző” vagy „leányszöktető” meseváz sem. Abban a történet *hőse* szerzi meg — archaikus epikumokban a neki rendelt — feleséget. Mindenképpen a szöktető pártján van az ének; ha ezt a jó és rossz szimbólumával is súlyosbítnák, akkor *csak a szöktető lehetne a jó*. Nálunk a Szilágyi és Hagymási története tartozik ide, a középkori német (latin) irodalomból a Waltharius manu fortis. Ettől teljesen különbözik egy másik igen régi és elterjedt téma: az elrabolt feleség vagy nővér *viasszerzése*, Belső-Ázsiában többnyire alvilági lénytől, szörnytől. Legmesszebbre fejlődött műköltői átdolgozása ennek a hősepikai témának a Trójai háború. A mi Szent László-legendánk ebbe a témakörbe tartozik bele. Valami rövidebb, hősenek-szerű feldolgozásából próbálták átalakítani a legendában. Elég kevés sikerrel, amint azok az ellentmondások bizonyítják, amiket az Athleta Patriae kötetben kimutattam.³ Ezért nem jöhet számításba párhuzamként a XIV. századi Oszvald-eposz, ahol a hős szökteti el a lányt, még kevésbé azért, mert a szöktetés után szűz házasságban él vele. Ez nem lehet párhuzama az elrabolt lányt viasszerző Lászlónak, aki a győzelem után a lány ölébe hajtja fejét, s az neki a *szerelmi együttélést* jelképező kedveskedést végzi.

Ezért nem érv, hanem ellenérv, ha „A történet tehát leányszerzési séma szerint indul” (264. lap). Az pedig elfogadhatatlan, hogy a László-legendában inkább leányszöktetésről van szó, mint leányrablásról (75. jegyz.). Ott világosan zsákmányoló ellenség rabol el egy lányt, akit László *megszabadít*. Viasszerzésről van tehát szó, nem megszerzésről.

Viszont az olyan elvont, teologikus értelmezése a lány viasszerzésének, mint amit VIZKELETY az Oszvald-eposzból idéz, ahol a Krisztus-lovag szabadítja meg égi jegyesét: Máriát, Évát vagy magát az egyházat a szöktető, csábító sátán hatalmából, már alig lehet kapcsolatba hozni a László-legenda legtöbb — főleg templomi! — ábrázolásával. Legfőképpen az Anjou-legendárium záró képe jelezheti, hogy ilyen utólagos hatás alapján keresztényesítették tovább a túl pogánynak érzett történetet, az eléggé vakbuzgó Lajos király udvarában. Különben ott a (világ-) fa is már csak egy magasra nőtt virággá stilizálódott; mindenképpen látszik az igyekezet, hogy a királyi udvarban igyekeztek eltüntetni a túlságosan pogány emlékeztető vonásokat. A szintén Lajos-kori Képes Krónikában már el is tűnt a fa, s sziklafal előtt birkóznak a daliák.

Nem lényeges ugyan témánk szempontjából, de mégis feltűnő: miért tartja a szerző Szent Lászlót „ellenfeleivel kérelhetetlenül leszámoló lovagkirály”-nak? Aki Salomont soha meg nem ölte vagy ölette, sőt soha meg nem koronáztatta magát, minthogy az mint „törvényes király” életben volt!

Nem hozható kapcsolatba jelenetünkkel mindenféle fa alatti jelenet sem. Dido és Aeneas *ölelkezik* a fa alatt, ami nem azonos egy olyan jellegzetes motívummal, mint a fejben-keresés. Viszont a képen én csak *egy* lovat látok, annak azonban *hat* lába van, ami már biztosan keleti, mitikus motívum. Vagyis ide is benyomultak, de átalakítva, valami keleti történet megfelelő jelenetének elemei. (Másképp, mint a László-falfestményeken.)

Teljesen általános elem a „nő a karddal”, aki esetleg nemzetségén esett sérelmeket bosszul meg. Nő mint harcos — ez egészen más motívum, mint az, hogy az elrabolt lányért birkózó lovagnak eldobott fegyverét fölkapja a lány, és segíti vele szabadítóját: hátulról megvágja az ellenfelet egyetlen sebezhető helyén. Ennyire távol már igazán nem szabad menni a párhuzamok keresgélésében, mert akkor már minden mindennel összefügg.

A bibliai Juditot nemcsak itt hozza fel VIZKELETY, hanem a lefejezés „azonosságára” is: hogy Judit is hajánál fogva húzza Holofernes fejét, amikor — egymaga! — levágja, mellesleg álmában, a király fejét. Ugyanezt hozza fel Dávidnál, aki Góliáttól öli

² BODE, Friedrich 1909 (A szóban forgó ábrázolások a 166–169. lapon).

³ VARGYAS Lajos 1980. 11–17.

meg így, sőt Keresztelő Szent Jánost is, akinek a hóhér vágja le így a fejét. Csakhogy a mi képeinkben *László* húzza hajánál fogva a kunt, a földön, ami a birkózva legyőzött ellenféllel kapcsolatban természetes, és a *lány* vágja el a nyakát. Más húzza hajánál fogva és más vágja le. Maga az a tény, hogy egy fejlet levágása alkalmával hajánál fogva megmarkolnak, eléggé kézenfekvő elképzelés.

Már minden valószínűségen túl van, amikor a lány közbeavatkozását a hősköri birkózásába olyan ábrázolásokkal veti egybe VIZKELETY, ahol a lány „segélynyújtása” mindössze abból áll, hogy „két nőalak átnyújtja a dárdát” a hősnek valami más történetben, vagy hogy a fa alatt nő teszi fejére a sisakot, vagy nő lovagol mellette és tartja a lovag dárdáját. (Tehát fegyverhordozó helyett szerepel.)

A fa alatti jelenet nyugati vonásai közt sorolja fel, hogy szív alakú leveleket hajtó hársfát ábrázolnak rajta, ami középkori szerelmi szimbólum. Én a László-ábrázolásokon nem tudok két egyforma fát fölfedezni, mindenképpen stilizált fák — néha növények — azok, csak éppen szív alakú vagy hársfa levelet nem tudok bennük fölfedezni.

Úgy látszik, ha valami a fa alatt van ábrázolva, vagy ha egy férfi egy nő ölébe hajtja a fejét, az mind a Szent László-legenda és a Molnár Anna jelenet párhuzama. Ezen az alapon még a parkokban napjainkban fényes nappal is látható jelenetek is lovagkori toposzok hatására volnának visszavezethetők: hogy a padon ülő lány ölében van a hanyatt fekvő fiú feje; hátha még hozzá is van a pad mögött! Tehát idetartozik a szerelmesek fa alatti találkozási Trisztán-ciklusokban, Páris ítélete, ami egyszer fa alatt van megörökítve (lova fához kötve, alatta csatlósa pihen), sőt Sámson és Delila története is, ahol fa alatt Sámson Delila ölében alszik, s az neki ollóval vágja le a haját; mellette fegyveresek állnak, akik várják az eredményt. VIZKELETY ezt egyenesen a fa alatti fejben-keresési ikonográfiai előképeknek tartja. Vajon a szibériai aranyveretnek is (i. e. 500-ból)? Persze képtípusok hathatnak egymásra, de új tartalmat nem sugallhatnak. És csak a bennük meglevőt adhatják tovább, a hiányzót talán mégsem.

Gondolom, a szűz ölében tartott egyszarvúval, akit a lány simogat, hogy nyugodtan várja be a vadászokat, már nem is érdemes foglalkozni. És semmit sem dönt el egy kép festői stílusa, ami természetesen XIV—XV. századi magyar templomi falfestményeken különböző XIV—XV. századi művészeti összefüggéseket árul el. Ugyanazt a tárgyat — akár bibliait is, vagy egy szent történetét — minden kor stílusában megfestették, kifaragták; a lényeg a *tartalom azonosságában* van, és a tartalomhoz szorosan hozzátartozó *motívumok, elemek egyezésében*. És nem fogadható el az sem, hogy — a Sámson és Delila történetéből kiindulva — a fejben-keresést a lány *cselének* tekintsük. Sem a László-ábrázolásokban nem lehet szó erről, ahol a győztes szabadítónak teszi a lány győzelme után, sem Molnár Annánál, akinek Ajgó Márton felszólítására kell megtennie ezt a szerelmi kedveskedést, s a férfi fel is ébred, meg is akarja ölni a lányt, aki végül is csak a visszahulló karddal tud felülkerekedni. Ha netán egyes nyugati fejben-keresési eljárásokba bele is tudnánk magyarázni a cselt, legendánkba és balladánkba semmi esetre sem.

Ezek után lássuk azokat az elemeket, amelyek valóban kapcsolatba hozhatók mondánkkal és ábrázolásaival. Ilyen mindenekelőtt a sötét — világos szín ellentéte, ami nyilvánvalóan általános szimbólum, amit nem lehet egy jelenet különleges elemének sem tartani.

Lényegesen jellemzőbb az a két eset (az öt közül), ahol a Roland—Ferragu párharcban a lóról leszálló hősköri nem karddal folytatják a küzdelmet, hanem birkózással. Ez volna az európai irodalomban és képzőművészetben az a két kivételes eset, amikor valóban kétfázisos küzdelem s a második fázisban birkózás szerepel. Ebből a kettőből kellett volna a magyaroknak átvenniük a képet és a történet elbeszélését; de csak idáig, mert az utána következő fa alatti fejbenezés már hiányzik belőlük. Azt tehát valahonnan máshonnan kellett volna hozzátenni.

A fejben-keresés máséban többfelé szerepel — írja DOBOS Ilonára hivatkozva VIZKELETY. Valóban, a fejben-keresés sokkal általánosabb motívum, semhogy csak ebben a jelenetben fordulna elő. Hiszen maga az életbeli gyakorlat is olyan általános emberi dolog (volt?), hogy a háború alatt Magyarországhoz visszacsatolt Alsóapsán a ruszin és román asszonyok délután és vasárnap a ház előtt ülve gyermekeik fejét ölükbe vették és fejükben kerestek. De ez is csak egy *elem*, ami egy *jelenetsorban* jelenik meg a László-legendában, a Molnár Anna balladában, keleten hőseinkben és azok ábrázolásaiban. A mesében hiányzanak a jelenetsor többi elemei, a fegyvertől sebezhetetlen hősköri birkózása, az elrablott lány visszaszerzése és a világfa alatti fejben-keresés. (Itt nem is szólok a László-legenda másik képéről, a díszes ágyon, teremben történő fejben-keresésről, amire keleti szövegpárhuzamokat idéztam.)

A külön névvel bíró hátsólovak, amelyek gazdájukkal beszélni tudnak, harcaikban részt vesznek, valóban megegyeznek a keleti és magyar motívummal. Egy dologban mégis

az utóbbiak teljesebbek egy további vonással: hogy nemcsak a ló neve van mindig megnevezve, hanem színe is. Tudjuk, mennyire fontos volt a ló színe a steppei harcosoknak; néha még lószínű szerint voltak összeállítva a harci egységeik is. László „Zug” = szög, vagyis szökésbarna nevű lóva ebben is egyezik a keleti szövegekkel.

A hátrafelé nyilazás természetesen szintén mindenütt megvan, ahol *steppei harcmodorú* harcost ábrázolnak: ez eléggé ismeretes volt az „érdekelt” népeknek Keletől Nyugatig. Irán—Turán évszázados, sőt évezredes küzdelemből jól ismerték ezt a harcmodort Iránban is, Mezopotámiában is. Minthogy a legendában kun vitéz szerepel, akiknek öltözködését és harcmodorát jól ismerték az Anjouk Magyarországon éppen a sok bajt okozó, még nomád kunoktól, de el sem felejtették saját és egykori ellenfeleik hadi múltját sem, ezt igazán nem kellett a magyaroknak „közkeletű toposz”-okból Nyugatról átvenni.

Kétségtelen, hogy a lángot-füstöt fújó, tehát ördögi ellenfél európai keresztény elképzelés. (De már a steppei ellenfelekre alkalmazott „kutyafejű” névadás nem tartozik ide.) Csakhogy itt is meg kell gondolnunk, nem későbbi áttétele már ez a keleti ellenfelek *alvilági szörny* mivoltának, s nem a magyarban történt-e az áttétel.

Kétségtelenül kapcsolatban van ábrázolásainkkal a leydeni WIGALLOIS (1373) képe: szerelmesek fa alatt fekszenek, miután a lovag fegyvereit a fára akasztotta. De itt még nincs fejbenezés, nem is szólva az előző harcról, üldözésről, leányrablásról és egyéb részletekről.

Ha most összefoglaljuk a „közös” elemeket, azt látjuk, hogy a nyugati párhuzamok a legenda jelenetsorának hol egyik, hol másik elemét tartalmazzák, azt is ritkán eredeti formájában, sokkal több más vagy elhomályosult variáns között; de sosem a *teljeset együtt*. Van két birkózás a lovas küzdelem után, de nincs utána fa alatti fejben-keresés, sem előtte a leányrablás és visszaszerzés. Van lány-visszaszerzés, de hiányzik előtte a kétfázisú harc birkózással és utána a fa alatti jelenet. És sehol sincs a vitfalvi falképek zárójelenete a teremben, ágyon történő fejben-kereséssel. Ez ugyan a keleti szövegekben az ellenféllel történik a harc előtt. De láttuk a bántornyai képekből is, hogy ugyanaz a jelenet szerepelhet a hőssel és ellenfelével kapcsolatban is. Azt sem tudjuk, kimeríti-e az a néhány szöveg, amit ismerünk, a teljes keleti hagyományt (és az egykori magyart). Végül pedig átvihetjük ezt a motívumot, ha ismert volt a magyarság körében, már szándékosan a hősré, hogy a megmentett lányt hazavigye lovagi várába, s ott történjék meg az, ami korábban az alvilág urának vasházában történt.

És sehol sincs, hogy a megszabadítandó lány pontosan úgy segítené a lovagot a küzdelemben, ahogy nálunk a lány, s ahogy táltos-történeteink napjainkig fenntartották, amikor a két táltos állatalakban vív egymással.

Vagyis a magyarságnál — és keleti szövegekben, képekben — mindig egy összefüggő, minden részletében világos jelentésű motívumsor él sok változatban egyidejűleg, míg Európában ennek részletei térben és időben szétszórva, elszigetelten, ritkán és jelentésben elhomályosulva vagy nem világosan. Ez minden összehasonlító kutatás módszertani megfontolásai szerint annyit igazol, hogy a magyaroknál elsődleges ez a hagyomány, semmi esetre sem a másodlagos európai adatok átvétele, s csak a hasonlóan egyértelmű, nagyon archaikus keleti motívumoknak lehet sajátos ötvözete, amit tehát onnan hoztunk magunkkal.

Sokat mond az is, hogy a Molnár Anna balladának ez a motívuma is tőlünk terjedt el Nyugatra, ami világosan elárulja, hogy nálunk élt ismerete széles körben, nyugatiaknál pedig nem. Tudom, hogy balladakutatásaim eredményeit irodalomtörténészeink egy része nem hajlandó elfogadni. Azonban abban a vonatkozásban, hogy ez az elterjedési irány a helyes, ahogy én mutattam ki egyik néptől a másikig, mégiscsak a balladakutatók véleménye az irányadó, akik a teljes anyag ismeretében tudták elbírálni a kérdést. Márpedig ők németektől skandinávokig és amerikaiakig egyöntetűen elfogadták bizonyításomat.

Természetesen nem állítom, hogy azok az ábrázolási és epikai elemek, amelyekről eddig szó volt, szintén a magyaroktól kerültek Európába, mint a balladajelenet. De vajon csak egy útja lehet a témák és motívumok vándorlásának: nyugatról keletre, fordítva nem? Különösen a *steppei eredetű* motívumok nem juthattak el Európa Nyugatára? Hiszen a germánok Attila hunjainak alattvalói voltak; előzőleg alánokkal is szoros kapcsolatban állottak. S nem a germánok voltak fölényben, hanem a hunok. Következésképpen inkább ők vehették át uraik hagyományait, semmint azok az övéket. Tudunk is elég sok közvetlen egyezéssel kifejezetten steppei nomád hagyományok és nyugati népek hagyományai között. Vegyünk csak egy feltűnő szövegegyezést példának: az ellenfél szörnyváltának, illetve a hős ereje túlzásának formuláját epikus szövegekben. Kezdjük keletről. RADLOFFNál egy kazah hősről mondják: „Dein Kind, der Sain, ist ein Held mit Klafter breiter Stirne”, vagyis ölnyi széles a homloka. SCHIEFNER minuszinszki tatár eposzfordításában az ellenfél: „Ist gar gross der Kopf der Schlange (ez itt valószínűleg

a 'sárkány' téves fordítása), Dass man zwischen beiden Augen zwölf der Spannen messen konnte", vagyis 12 arasz van szemei közt. Az üzbég Alpamüs-eposzban: „Ü nasego zjatja mezsdu brovjami lokoty dlinü", vagyis szemöldökei közt könyöknyi a távolság. RADLOFF abakáni szövegében a hős háta vállán ötven arasznyi. A kazán tatárok Alpamüs-változatában pedig: „Mezsdu glaz sztað ovec sz tridecatyju baranami mogli pasztiszj, mezsdu plecs guljaty mogli", azaz szemei közt harminc juhból álló nyáj legelhetett, vállai közt sétálhatott. A legnagyobb túlzással kazahoknál találkozunk: a gyermekhős legyőzött ellenfeleit vállgödreibe dugja, amelyek közt 20 versztnyi távolság van, s így nem tudnak beszélni egymással.

Az orosz bylinákban már csak a nevetséges ellenfélre alkalmazzák ezt a formulát. A három öl magas Tugarinnak „Promezs plecej kosza szazseny, Promezsdu glaz kalena sztrela", vagyis vállalai távolsága egy öl, szemei közt egy nyílé.

Hogy mindez germánok hagyományába is átkerült, azt az angol pseudo-balladák (valójában késő feudális epikus énekek) és a német Ermenrichs Tod igazolja. Az utóbbiban a 12 éves Blödeling erejét jellemzik vele: „De ys twischen winbranen syner dreier spenne vidt", vagyis egy öl volt szemöldöke közt. CHILD 33A 7. vsz.: „Bethween his shoulders was ells three, And tween his eyne a span" (= vállalai közt három öl, szemei közt egy arasz). Ugyanott másik variánsban (C 9. vsz.) „Between his brows there was a span, And between his sholder there was three" (Uo. 21. vsz.). „There were three feet between their brouws. And sholder were yards three." Nb. ezt az éneket CHILD már paródiának tartja, amelyben az ellenfél jellemzése szándékosan komikus. Mindezek balladatanulmányaimban és könyveimben olvashatók. SZABICS Imre kandidátusi dolgozatának⁴ vitájában mint opponens már hozzátettem a következő francia chanson de geste-részletet is (a Couronnement de Louis-ből): „entre II eorx ott de ré demi pie une grant toise d'esauls au broyer". (Két szeme közt egy fél sing volt, Vállai közt köpenyén egy teljes nagy öl.) Ezt itt is a már-már nevetséges ellenfélről mondják, a szaracén óriás Corsoltról, akiről azt mondja a szöveg: „Csúnyább lény nála nem evett kenyeret a földön". Vagyis itt is, a germánoknál és oroszoknál is már a második fejlődési fázisban van a motívum, amikor a mitikus méretekből csúnyaság, nevetséges vonás lesz.

S ha valaki be tudja bizonyítani, hogy a francia chanson de geste-ekből, német és angol feudális epikából vagy akár a Ladoga-tó környékén fennmaradt bylinákból újabb érintkezések nyomán terjedt el ez a formula belső-ázsiai eposzokba, és lett ott újból mitikus-eredeti vonás, akkor megadom magam, és visszavonom minden ilyen tárgyú összehasonlító elképzelésem. Mindaddig azonban vallom, hogy mindezt a germánok, oroszok vették át steppei népektől, náluk homályosodott el benne az eredeti jelleg már az átvétel idején vagy később. Germánok vitték mindenhova Európába ezt a motívumot is és néhány más, feltűnő hősné-motívumot, (például a tárgyalt birkózást is a lóról leszálló ellenfelek közt és több mást). Mert ne felejtsük el, hogy nemcsak a németek, skandinávok és angolok utódai a germánoknak, hanem a franciák is a frankok és burgundok révén, spanyolok is, olaszok is a gótok révén. Vagyis mindezeknél bukkanhatnak föl elszigetelt, elhomályosult, sőt néha teljesen eredeti formában megmaradt steppei hagyományok is.

Hasonló megítélést érdemel a Digenis Akritasz-ciklus fa alatti fejben-keresés jelenete a nőszabadítás után. Ez valóban megegyezik a keleti epikus motívummal. De Digenis az Eufrátesz-menti határ védőinek mitikus hőse, akik előbb 'irániakkal, később oszmán-törökökkel álltak folytonos háborúságban, s mindkettőjüktől, sőt más közel-keleti néptől is tanulhatták ezt a jellegzetes epikus történetet a hozzátartozó jelenettel. Különben ennek a mondanakörnek akár a Balkánon akár Magyarországon semmi nyoma. Maga VIZKELETY is elutasítolag idézi (a 269. lapon) az olyan román véleményt, amely az erdélyi László-freskók jelenetét a Digenis ciklus „adaptációjának" állítja be, vagyis bizánci eredetűnek.

Itt azonban érdemes egy kissé tovább is menni. Az európai lovagi kultúra kialakulása nem függhet-e össze a steppei lovasnomád örökséggel? Vajon a germánok alakíthaták-e ki? Akikről tudjuk, hogy eredetileg és majdnem kizárólag gyalogosan harcoltak? Lovaik voltak ugyan, hiszen népvándorlás kori történetük késői szakaszán steppei népek közt éltek és harcoltak. Mégis megmaradtak gyalogos katonának, ami kétségtelenül tanúskodik arról, hogy eredetileg nem voltak lovasok. S itt kell hivatkoznom egy nyugati kutató eredményeire, aki a lovagi kultúra kialakulásának s az Artúr-mondakör eredetének kérdését steppei gyökerekre rámutatva veti fel. Egy Németországból Egyesült Államokba emigrált kutató, Helmut NICKEL, a Metropolitan Museum of Art fegyvertárának custosa

⁴ SZABICS Imre: *A XII. századi francia epikus költészet stíluseszközei*. Kandidátusi értekezés. Megjelent „Epika és költőiség" címmel.

mutatott rá,⁵ hogy Marcus Aurelius 8000 pannóniai szarmata lovas fogadott fel, és küldött Angliába a piktek ellen. Ezek ott maradtak szolgálatuk lejártá után is, és az V. században még úgy említik őket, mint „the troop of Sarmatian veterans". Ezeknek ugyanazok voltak a jelvényeik — fennmaradt régészeti leletek és történeti adatok szerint —, mint amit az Artúr-mondakörből ismerünk. Sőt, a VI. légiónak, amelyben a szarmata lovasok szolgáltak, prefectusa egy bizonyos, korábban Pannóniában szolgáló Lucius Artorius Castus volt, akinek nevéből a szerző véleménye szerint ugyanúgy alakult egy *tisztseget* majd egy mondai királyt jelölő szó, mint ahogy Caesaréból a császár és cár. Azért többek közt fölteszi: „it can be assumed that the early Scythians, Sarmatians, Alans and Huns possessed a highly developed epic tradition. ... In fact, the great western European epics, the Nibelungen and Dietrich cycles and the Arthurian legends, were composed around heroes who lived during the fifth century, the period of the greatest influx of steppe nomads into western Europe." (152. lap). S többek közt utal egy szibériai aranyvereten látható vadkan-vadászatra, amiben Artúr legkorábbi mitikus kalandját véli felismerni, a Nennius által említett vadászatot a vadkan „Trwech Troynt"-ra.

Mindenképpen függetleníteni kell magunkat egyszer már attól a hatástól, amit a németek, franciák, angolok mai (és késő középkori) magas műveltsége gyakorol a kutatókra, aminek következtében csak tölük képzelnek el minden hatást a ma alacsonyabb színvonalon megrekedt népekre. Pedig nekünk a *népvándorlás kori germánokat* kell a népvándorlás kori steppei népekhez mérnünk, hogy bizonyos elemek eredetére nézve világos képet kaphassunk. Vagyis konkrétan: steppei kultúra elemei és a nyugati hagyományok elemei közt tapasztalható egyezések esetén igenis Keletről Nyugatra való vándorlást, steppei hatást kell elfogadnunk.

Ha tehát ilyen elemek feltűnnek szórványosan és többnyire elhomályosult értelemmel a nyugati népeknél, abból nem az következik, hogy ez vagy az elem „mindenfelé megvan", tehát nem lehet keleti, steppei kultúra terméke, sem az, hogy lemondjunk arról, hogy ezt a „valószínűleg felderíthetetlen gyökerekből táplálkozó toposz-kincset" visszavezessük eredeti forrására. Hanem azt kell megvizsgálni, melyik népnél van meg világos értelemmel, együttesen és tömegesen, s melyiknél nem. S akkor az előbbieknél van meg eredeti és közvetlen hagyománya. Steppei elemek esetén még további számításba jön, ha az ilyeneknél, mint a magyaroknál is, a népi összetétel és a történeti múlt ilyen kapcsolatot nemcsak megenged, hanem egyenesen szükségsszerűnek is mutat.

Szerintem ez a módszeresebb eljárás. S akkor ennek a módszeresebb eljárásnak alapján továbbra is fenn kell tartanom azokat a következtetéseket, amelyeket a Szent László-legenda, annak képi ábrázolásai és a Molnár Anna ballada fa alatti jelenetének honfoglalás előtti, steppei eredetéről LÁSZLÓ Gyula nyomán kifejtettem.

Azt azonban senki sem vonja kétségbe, hogy a XIV–XV. században már belejátszhattak ezeknek az ábrázolásoknak megfogalmazásába azok az európai (steppei eredetű) hagyományelemek is, valamint azoknak ábrázolásmódja, amelyeket VIZKELETY András oly nagy apparátussal összeállított. Ezek egyes freskóink bizonyos stíluslemeit befolyásolhatták. Ilyen összefüggések feltárása még sok részleteredményt hozhat, és segíthet földeríteni középkori műveltségünk összetett képének minden összetevőjét és sokféle kapcsolatait.

IRODALOM

- BODE, Friedrich
1909 *Die Kampfschilderungen in den mittelhochdeutschen Epen*. Greifswald
LITTLETON, C. Scott — THOMAS, Ann C.
1978 *The Sarmatian Connection: New Light on the Origin of the Arthurian and Holy Grail Legends*. JAF, 513–527.
LITTLETON, C. Scott
1979 *The Holy Grail, The Cauldron of Aumon and the Natyamonga: A Further Note on the Sarmatian Connection*. JAF, 326–333.

⁵ NICKEL, Helmut é. n. 150–152. Ezt a pompás kiadványt az Ermitázs skíta és más szibériai kincseinek kiállításából adták ki. Lásd még ugyanattól: 1973. 131–142. sok idetartozó részlettel. — Vö. LITTLETON 1978 és 1979-cel.

NICKEL, Helmut

1973 *About the Sword of the Huns and the "Urepos" of the Steppes*. Metropolitan Museum Journal, Vol. 7. 131–142.

é. n. *The Dawn of Chivalry*. In: From the Lands of the Scythians. The Metropolitan Museum of Art.

VARGYAS Lajos

1980 *Honfoglalás előtti hagyományok Szent László legendájában*. In: MEZEY László (szerk.): *Athleta Patriae*. Tanulmányok Szent László történetéhez. Budapest

VIZKELETY András

1981 *Nomádkori hagyományok vagy udvari-lovagi toposzok? Észrevételek Szent László és a leányrabló kun epikai és képzőművészeti ábrázolásához*. Irodalomtörténeti Közlemények, 253–275.

Lajos Vargyas

NOMADIC TRADITIONS OR TOPOSES OF MEDIEVAL COURT EPIC?

To the Debate on the St. Ladislaus Tradition

(Abstract)

In the numerous medieval church representations of the legend of St. Ladislaus, king of Hungary (ruled between 1077–1095) the king's fight with the nomadic, pagan, Cumanian abductor of a young girl is accorded great prominence. The author has already pointed out several times that one can find eastern elements in the murals and texts of the legend which have their origins in the pre-conquest nomadic history of Hungarians. András VIZKELETY in the 1981 volume of *Irodalomtörténeti Közlemények*, a literary journal, has forwarded the opposing view that the parallels of the motif of the fight and of the freeing of the young woman have to be looked for in European courtly poetry and courtly representations. Lajos VARGYAS examines in his article the data provided by VIZKELETY with a critical eye and reinforces his hypothesis of eastern, nomadic origin with further arguments.

33. JUNG, KÁROLY: Gedanken zur vergleichenden ungarisch—südslawischen Volksglaube- und Mythologie-Forschung*
34. VOIGT, VILMOS: „In the Garden of Love”. Part III.*
35. Sixtieth birthday of Imre Katona*
36. KATONA, IMRE: Fragen der ungarischen Geschichte aus sozialanthropologischer Sicht
37. FÖLDES, LÁSZLÓ: Ein Beispiel für das feste Hufensystem in den Nordkarpaten
38. BOGLÁR, LAJOS—BOGNÁR, ANDRÁS: Ferenc X. Éder's Description of Peruvian Missions from the 18th Century. Part I.
39. LAMMEL, ANNAMÁRIA: Historical Changes as Reflected in South American Indian Myths
40. VOIGT, VILMOS: Ethnographic Study of American Hungarians*
41. MARTIN, GYÖRGY: The Discovery of Szék-region Traditions, and their Role in Contemporary Hungarian Folklorism*
42. FRIED, ISTVÁN: Serbische Volksliedübersetzungen in der ungarischen Literaturzeitschrift „Aurora”*
43. MARTIN, GYÖRGY: Die Erforschung der ungarischen Volkstanztraditionen in der Slowakei*
44. PÓCS, ÉVA: Die Komponenten der Glaubenswelt von Nógrádsipek
45. BOGLÁR, LÁSZLÓ — BOGNÁR, ANDRÁS: Ferenc X. Éder's Description of Peruvian Missions from the 18th Century Part II.
- 46.
47. BANÓ, ISTVÁN: Märchenstruktur und Ästhetik*
48. LENGYEL, DÉNES: The Legend of the Birth of Chief Álmos*
49. TŰSKÉS, GÁBOR—KNAPP, ILONA ÉVA: Ein südwestungarischer Wallfahrtsort im 18. Jahrhundert*
50. IKLÓDI, ANDRÁS: The Historical Development of Witch-Hunt in Hungary*
51. SÁROSI, BÁLINT: Instrumentale Volksmusik in den Werken Z. Kodálys*
52. DÖMÖTÖR, SÁNDOR: Geschichtlicher Hintergrund einer Räuberballade*
- 53.
54. GRÁFIK, IMRE: The Conveyance of Goods Before the Revolution of Transportation*
55. BANÓ, ISTVÁN: Textual Variations of Folk Songs*
56. FRIED, ISTVÁN: Some Problems of Lyricism in Serbo-Croatian Folk Poetry*
57. MAKKAJ, LÁSZLÓ: Problems of Medieval Hungarian Beliefs*
58. KLANICZAY, GÁBOR: Benandante — kresnik — zduhač — táltos*
59. PÓCS, ÉVA: Some Ideas on the Study of Hungarian Witch Trials*
60. RAJECZKY, BENJAMIN: Lajos Kiss (1900–1982)*
61. PÓCS, ÉVA: Time and Space in Folk Beliefs*
62. KRÍZA, ILDIKÓ: Hungarian Epic Folk Poetry at the Turn of the Century*
63. VIHRES, ANTS: Forschungsgebiete der estnischen Volkskundler*
64. VARGYAS, LAJOS: Nomadic Traditions or Toposes of Medieval Court Epic? To the Debate on the St. Ladislaus Tradition*